

Конвенція Міжнародної організації праці № 160 «Про статистику праці» 1985 року: доцільність повної ратифікації Україною

У статті обґрунтовано доцільність повної ратифікації Верховною Радою України Конвенції Міжнародної організації праці № 160 «Про статистику праці» 1985 року. Розкрито сутність цієї конвенції, висвітлено ідеологічні обмеження для її ратифікації, які існували в умовах СРСР. Охарактеризовано сучасний стан імплементації вітчизняною статистикою ратифікованих та нератифікованих статей зазначеної конвенції. Обґрунтовано, що в сучасній Україні є всі підстави для повної ратифікації Конвенції «Про статистику праці».

Ключові слова: Конвенція Міжнародної організації праці № 160 «Про статистику праці», статистика праці, зайнятість, вартість робочої сили, заробітна плата, індекс споживчих цін, доходи та витрати домогосподарств.

У червні 1985 р. на 71-й сесії Генеральної конференції Міжнародної організації праці (далі – МОП) було ухвалено «Конвенцію про статистику праці» № 160. Вона набула чинності 24 квітня 1988 р. і замінила аналогічну за сутністю ще довоєнну конвенцію № 63 1938 р. про статистику заробітної плати та робочого часу. Важливо підкреслити, що згідно зі Статутом МОП, яку було засновано ще у 1919 році, прийняті нею конвенції підлягають ратифікації державами-членами. Текст цієї конвенції (у т. ч. російською мовою) та стан її ратифікації країнами-членами є в Інтернеті на сайті МОП [1].

Конвенція про статистику праці (далі – Конвенція) – важливий міжнародний документ, в якому в стислій формі наведено загальні міжнародні вимоги та рекомендації щодо всіх основних напрямів статистичного висвітлювання ринку праці. Вона забезпечує загальні підходи для однакового розуміння та тлумачення всіма країнами визначення найважливіших статистичних показників із праці.

Ця Конвенція обсягом у шість сторінок складається з чотирьох частин [2, с. 5–12]:

- 1) загальні положення (статті 1–6);
- 2) основні розділи статистики праці (статті 7–15);
- 3) прийняття зобов'язань (статті 16–18);
- 4) прикінцеві положення (статті 19–25).

Головне змістовне навантаження несе друга частина Конвенції. Перша, третя та четверта частини стосуються загальних, переважно статутних і протокольних аспектів.

У дев'яти статтях другого розділу Конвенції дуже стисло, здебільшого у межах одного абзацу (лише стаття 14 містить два абзаци) викладено загальні вимоги щодо основних напрямів статистики праці. На базі цієї Конвенції МОП розробила більш розгорнуті пояснення щодо окремих напрямів цієї статистики, які доповнюють 160-ту Конвенцію. Їх викладено в Рекомендаціях зі статистики праці № 170 1985 р. [2, с. 13–17]. Окремі

розділи цих рекомендацій розгорнуто викладаються та поступово уточнюються й оновлюються на міжнародних конференціях статистиків праці у формі окремих документів. Так, на 17-й Конференції, що відбулась у 2003 р., було прийнято у новій редакції документи щодо двох складових частин статистики праці – статистики доходів і витрат домогосподарств та індексів споживчих цін.

З усіх міжнародних статистичних стандартів лише конвенції МОП підлягають ратифікації Верховною Радою України. Так, для впровадження системи національних рахунків було достатньо рішення Кабінету Міністрів України. Конвенцію МОП «Про статистику праці» № 160, прийняту у 1985 р., було ратифіковано (але не повністю) у серпні 1991 р. тодішньою Верховною Радою Української РСР. Деяко раніше, також частково, її було ратифіковано Верховними Радами СРСР та Білоруської РСР.

Ця Конвенція, як було зазначено вище, містить 9 базових статей, із яких Україною ратифіковані чотири: 7 – зайнятість, 8 – розподіл економічно активного населення, 9 – середня зарплата та тривалість робочого часу, 10 – структура заробітної плати.

Не було ратифіковано статті, які не відповідали тодішнім політичним і політекономічним уявленням (щодо вартості робочої сили, страйків) або статистичні дані за якими не оприлюднювалися чи вважалося, що вони не можуть існувати у Радянському Союзі. Отже й нині нератифікованими залишаються 5 статей: 11 – вартість робочої сили, 12 – індекси споживчих цін (тобто інфляція), 13 – витрати і доходи домогосподарств, 14 – виробничий травматизм та професійні захворювання, 15 – трудові конфлікти (страйки). Текст цих статей дуже стислий (лише 2–4 рядки).

Відтоді минуло вже майже 25 років, Україна стала незалежною демократичною державою. Її статистику праці було докорінно перебудовано і

наразі вона фактично повністю ґрунтується на положеннях аналізованої Конвенції МОП. Статистичні дані, охоплені цією Конвенцією, розробляються трьома департаментами Держстату (статистики праці, статистики цін та обстежень домогосподарств) та докладно подаються у статистичних щорічниках України, щорічниках «Україна у цифрах», «Праця в Україні», «Економічна активність населення України», «Витрати і ресурси домогосподарств України», «Індекси споживчих цін». Частина з цих даних розробляється щоквартально та щомісячно.

Статистики України активно співпрацюють зі статистичною службою МОП, беруть участь у Конференціях МОП зі статистики праці, нарадах, робочих групах. Статистичні служби МОП за останні роки провели не менше десяти семінарів, нарад, спільних проєктів з українськими фахівцями.

Проте Конвенція МОП «Про статистику праці» № 160 досі залишається лише частково ратифікованою Україною. У політичному контексті це можна трактувати так: незважаючи на те, що стратегія розвитку державної статистики на період до 2017 року передбачає, зокрема, гармонізацію вітчизняного законодавства у сфері державної статистики з відповідними міжнародними стандартами та правовими нормами Європейського Співтовариства, Україна не змінила свого негативного ставлення до більшості статей цієї Конвенції і продовжує дотримуватися старих радянських позицій. І це дуже прикро. Але таке становище, напевно, є наслідком неуваги до вказаної Конвенції та недооцінки її значення з боку ряду інституцій України: Міністерства закордонних справ, Міністерства соціальної політики, Держстату, профспілок і Федерації роботодавців.

Вважаємо, що в Україні наразі є всі підстави для повної ратифікації 160-ї Конвенції МОП «Про статистику праці». Це стане одним із кроків у напрямі руху України до членства у Європейському Союзі та відповідатиме реформуванню вітчизняної статистики, як це передбачено Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [3]. Тому доцільно коротко викласти зміст дев'яти базових статей цієї Конвенції та сучасний стан їх імплементації статистикою України.

Спершу висвітлимо чотири вже ратифіковані статті Конвенції (7–10).

У **статті 7** йдеться про те, що поточна статистика економічно активного населення, зайнятості, видимої неповної зайнятості має готуватися так, щоб характеризувати всю країну в цілому. Крім того, ця стаття містить принципово неприйнятне для радянських часів положення, що відповідна інформація стосується й показників безробіття. Проте під тиском тодішніх соціалістичних країн статтю було сформульовано з доповненням

«...безробіття, де таке існує». А оскільки вважалося, що безробіття в соціалістичних країнах не існує, то з таким доповненням вона могла бути ратифікована.

Українська статистика наводить вичерпну інформацію щодо всіх згаданих показників, включаючи безробіття, в країні загалом, за регіонами, видами економічної діяльності. Вона повністю ґрунтується на методології МОП та широко представлена в статистичних щорічниках України [4] та спеціальних публікаціях «Економічна активність населення України» [5].

Стаття 8 стосується статистики структури та розподілу заробітної плати. Рекомендується, щоб вона також характеризувала всю країну загалом для детального аналізу та використання зазначених базисних даних. Цей блок статистичної інформації висвітлюється у 18-му розділі статистичних щорічників України та більш розгорнуто – у статистичному збірнику «Праця в Україні» [6].

Стаття 9 стосується поточної статистики середніх заробітків і середньої тривалості робочого часу, яку також рекомендується розробляти за всіма основними категоріями тих, хто працює за наймом, всіма основними галузями економічної діяльності й таким чином, щоб вона характеризувала країну в цілому.

Дані щодо заробітної плати включають навіть помісячні показники та специфічну для України інформацію про заборгованість із заробітної плати. Вони, як і дані про середню тривалість робочого часу, наводяться у згаданих вище статистичних виданнях. Зокрема, дані про тривалість робочого часу – у розділі 6 «Робочий час та його використання» збірника «Праця в Україні» [6]. Слід додати, що за матеріалами вибіркового обстеження було підготовлено публікацію «Заробітна плата за професійними групами у 2012 році» [7].

Нарешті, остання ратифікована **стаття (10-та)** передбачає підготовку даних щодо структури й розподілу заробітної плати працюючих за наймом в основних видах (галузях) економічної діяльності. Фактично вона дещо повторює та деталізує положення двох попередніх статей Конвенції. Розгорнуті статистичні дані також подаються у наведених вище статистичних публікаціях Держстату України, зокрема у розділі 8 «Заробітна плата працівників» (40 таблиць) збірника «Праця в Україні» [6], де також окремо містяться дані щодо заробітної плати жінок і чоловіків.

Як уже зазначалося, наступні п'ять статей (11–15) 160-ї Конвенції МОП не могли бути ратифіковані в радянські часи й залишаються нератифікованими досі. Тому вони потребують більш докладних коментарів, особливо щодо їхньої сутності.

Стаття 11 стосується статистичних даних щодо вартості робочої сили за основними (звернемо увагу, що навіть не за всіма) галузями еко-

номічної діяльності. Також рекомендується, щоб за можливістю ці дані пов'язувалися з даними про зайнятість та тривалість робочого часу

Згідно з ідеологією та марксистською політекономією радянських часів вважалося, що робоча сила в умовах соціалізму, на відміну від капіталізму, не є товаром і тому не може мати вартість: за капіталізму робітник, позбавлений засобів виробництва, продає робочу силу капіталісту як товар і зазнає експлуатації. При соціалізмі робоча сила, що не є товаром, включається в планомірно організований процес колективної праці на основі суспільної власності на засоби виробництва [8, с. 260]. Таке розуміння робочої сили визначало політичне ставлення до цієї статті Конвенції та зумовлювало неможливість її ратифікації. В умовах сучасної України тодішні ідеологічні уявлення втратили будь-який сенс.

Водночас цей показник доволі складно розраховувати на систематичній основі. Тому сучасна статистика України, як і багатьох інших країн, має певні труднощі й обмеження щодо регулярного обліку деяких відносно незначних компонентів, які впливають на формування повної вартості робочої сили. Якщо інформація щодо величини двох найвагоміших компонентів вартості робочої сили – заробітної плати найманих працівників та обов'язкових, законодавчо встановлених відрахувань роботодавців на соціальні заходи (у 2014 р. у цілому в економіці вони становили 36% від фонду заробітної плати) – отримується регулярно, то щодо третього, відносно незначного компонента існують певні труднощі. Йдеться про додаткові, різноманітні, здебільшого нерегулярні витрати роботодавців, пов'язані з професійною перепідготовкою, додатковими витратами на соціальне забезпечення, частковою оплатою транспортних, житлових витрат, витрат на харчування тощо. Тому повні витрати на робочу силу можна визначити лише на базі проведення спеціальних вибірових обстежень. Держкомстат України у 2010 році здійснив таке обстеження, результати якого було наведено у бюлетені «Витрати на робочу силу за 2010 рік» [9]. Згідно з цим обстеженням, у вартості робочої сили на заробітну платню припадало 68,6%, на соціальні внески – 28,7% та на інші витрати – 2,7%.

Дуже актуальною в сучасних умовах є **стаття 12** Конвенції, що стосується індексу споживчих цін. Вона дуже коротка: індекси цін на споживчі товари розраховуються з метою вимірювання динаміки цін на товари, що є товарами-представниками у структурі споживання основних груп населення або населення в цілому. Тобто йдеться про вимірювання інфляції у споживчому секторі економіки.

Негативне ставлення до цієї статті зумовлювалось запереченням існування інфляції в Радянському Союзі та тодішніми ідеологічними твер-

дженнями про те, що інфляція притаманна лише капіталістичним країнам.

Вже в перші роки існування незалежної України, коли інфляція набула значних розмірів, виникла гостра і невідкладна потреба її вимірювання й розрахунку індексів споживчих цін (далі – ІСЦ). Тодішнє Міністерство статистики України досить оперативно вже з серпня 1991 р. організувало складні в методологічному і практичному плані щомісячні обстеження щодо змін ІСЦ, які відповідають міжнародним стандартам і продовжують удосконалюватися. ІСЦ досить оперативно щомісяця розраховуються для України і регіонів; крім загального «Статистичного щорічника України» вони детально наводяться у збірниках «Індекси споживчих цін» [10], які видаються щорічно вже у березні наступного за звітним року. А поточні щомісячні ІСЦ оприлюднюються вже на шостий день наступного за звітним місяця. Тобто політичні, практичні або будь-які інші об'єктивні причини негативного ставлення до положень цієї статті, що існували за радянських часів, відпали.

Стаття 13 стосується проведення статистичних спостережень витрат і доходів домашніх господарств (або сімей) і передбачає, за можливістю, групування даних за категоріями сімей для забезпечення характеристики ситуації на рівні країни.

Негативне ставлення до цієї статті за радянських часів було зумовлено тим, що хоча і в Радянському Союзі, і в УРСР обстеження бюджетів сімей регулярно проводилося ще з середини 20-х років минулого століття, їхні результати переважно залишалися закритими й невідомими суспільству. Так, у розділі «Зростання народного добробуту» (обсягом у 41 сторінку) статистичного щорічника «Народне господарство Української РСР у 1985 році» є численні дані щодо кількості масових бібліотек, кіноустановок, разового тиражу газет, журналів, кількості школярів та студентів тощо, але немає жодних даних тодішніх бюджетних обстежень [11].

З 1991 р. в Україні запроваджено нові широкомасштабні вибірові обстеження домогосподарств, повністю відповідні сучасним економічним і соціальним умовам та міжнародним стандартам. Їхні результати повністю оприлюднюються Держстатом у щорічних та кварталних виданнях «Доходи і витрати домогосподарств України» [12], а також у статистичних щорічниках України [4]. Регулярно видаються також аналогічні регіональні видання. Загалом можна вважати, що ці обстеження нічим не поступаються аналогічним обстеженням в інших країнах, а багато в чому й перевершують їх. Тому не існує будь-яких заперечень щодо ратифікації статті 13 Конвенції МОП № 160.

Передостання, **14 стаття** Конвенції стосується наведення статистичних даних щодо виробничого травматизму та професійних захворювань. У ра-

дянські часи ці дані збирались, але були секретними й тому ніколи не оприлюднювались. Це визначало неможливість ратифікації цієї статті.

У «Статистичному щорічнику України за 2013 рік» є таблиця 21.19 «Травматизм, пов'язаний з виробництвом» та аналогічна таблиця 3.8 у статистичному збірнику «Соціальні індикатори життя населення». Раніше розроблялося 3 аналогічні таблиці у розділі «Умови праці» статистичного збірника «Праця в Україні». А щодо профзахворювань, то безпосередні дані практично відсутні. Водночас у сучасній українській статистиці немає проблеми закритості цієї інформації.

Нарешті, остання нератифікована **15 стаття** Конвенції розглядає наведення даних щодо трудових конфліктів та страйків. За радянських часів принципово заперечувалася сама можливість страйків, бо влада належала трудящим і, відповідно, піклувалася про їхній добробут. Тому у трудящих навіть не могло виникати будь-яких підстав для трудових конфліктів. Коли ж вони все ж таки виникали, то жорстко придушувались (як це було, наприклад, за часів М. Хрущова у Новочеркаську у 1962 р.) і про них, звичайно, ніколи не повідомлялося. І лише в 1989–1991 рр. унаслідок істотного погіршення умов життя страйки, зокрема шахтарів, набули масштабного характеру і стали висвітлюватись у ЗМІ. Зрозуміло, що будь-якої статистики страйків у Радянському Союзі не існувало.

Уже в перші роки незалежності України трудящим було законодавчо забезпечено можли-

вість проводити страйки, а також упроваджено їхню статистичну реєстрацію. Дані про наслідки страйків наводяться у 17-му розділі статистичних щорічників України [4] та у статистичному щорічнику «Праця в Україні» [6]. Можна додати, що проведення страйків в Україні набуло найбільшого поширення у 1996 р. (1269 страйків, у яких брали участь 171,4 тис. працівників). А в останні роки працівники до страйків майже не вдавались (у 2013 р. відбулося тільки два страйки за участі 0,1 тис. працівників, а у 2014 р. – п'ять за участі 1,6 тис. працівників) [6].

Отже, в Україні усунуто всі перешкоди радянських часів, пов'язані з тодішніми ідеологічними уявленнями, заборонами й обмеженнями на розроблення та публікацію даних зі статистики праці, а відтак, є всі підстави для повної ратифікації 160-ї Конвенції МОП «Про статистику праці».

Варто додати, що, згідно з даними МОП, із республік колишнього СРСР ця Конвенція повністю ратифікована Азербайджаном (1992 р.), Вірменією (2005 р.), Киргизстаном (1992 р.), Латвією (1994 р.), Литвою (1999 р.), Таджикистаном (1993 р.). Вона також ратифікована більшістю розвинених країн Заходу, зокрема США, Великою Британією, Канадою, ФРН, Італією, а з колишніх країн соціалістичної співдружності – Польщею, Словаччиною, Чехією. Водночас і досі, як зазначено на сайті МОП [1], Конвенція повністю не ратифікована Російською Федерацією та Білоруссю.

Список використаних джерел

1. NORMLEX. Information System on International Labour Standards [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:1:0::NO::> – Screen titles.
2. Современные международные рекомендации по статистике труда / пер. с англ. М. З. Штернгарц. – М. : Финстатинформ, 1994 – 176 с.
3. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
4. Статистичний щорічник України за 2013 рік : [стат. щорічник] / за ред. О. Г. Осауленка ; Держстат України. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2014. – 534 с.
5. Економічна активність населення України за 2014 рік : [стат. зб.] / відп. за вип. І. В. Сенник ; Держстат України. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2015. – 206 с.
6. Праця в Україні у 2014 році : [стат. зб.] / відп. за вип. І. В. Сенник ; Держстат України. – К. : ТОВ Видавництво «Консультант», 2015. – 281 с.
7. Заробітна плата за професійними групами у 2012 році (за матеріалами вибіркового обстеження) : [стат. зб.] / відп. за вип. І. В. Сенник ; Держстат України. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2013. – 168 с.
8. Краткий экономический словарь / под ред. Ю. А. Белика и др. – М. : Политиздат, 1987. – 399 с.
9. Витрати на робочу силу за 2010 рік : [стат. бюлетень] / відп. за вип. І. В. Сенник ; Держстат України. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2013. – 75 с.
10. Індекс споживчих цін за 2014 рік : [стат. зб.] / за ред. І. М. Жук ; Держстат України. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2015. – 183 с.
11. Народне господарство Української РСР у 1985 році : [стат. щорічник] / відп. за вип. М. Т. Ковальчук. – К. : Техніка, 1986. – 398 с.
12. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році : [стат. зб.] / відп. за вип. І. І. Осипова ; Держстат України. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2015. – 379 с.